

INSTITUTIO III.

De Aphthonij Progymnasmatis.

EX quatuordecim Aphthonij Progymnasmatis, quæ Tyronibus proponuntur, quatuor ducuntur explicabo, Fabulam, Narrationem, Descriptionem, & Chriam. De reliqua siquid diceendum veniet in 4. vel 5. Institutione.

CAPUT I.

De Fabula.

ARTICVLVS I.

Quid sit, ejusque Utilitas.

Fabula est Sermo falsus veritatem effigientis. Sermo scilicet, quis, eti falla, & hæc tamen acsi vera esset, esserat.

Triplex habet Utilitatem, siquidem oportere adhibetur: Dilectio, Docet, ac Mover. Dilectio, quod rei imitatione placere soli magis, quam res ipsa. Hinc maximè valer ad attentionem conciliandam. Et quidem Demosthenes, eum de iebus gravissimum apud Athenenses ageret, illos osculantur, alioque distractos lepidè quadam fabella de Aselli umbra ad attentionem revocavit.

Docet etiam: in ea enim veluti ohi oculos ponit Oratores, que virtus sit fugienda, que procuranda virtutes, quid in re dubia decernendum sit. Tanta in hoc fabulæ vis est, ut diuinus Magister eruditurus homines, quorum gratia in terras venerat, sine Parabolis non loqueretur: quid ad eudem Populorum caput, & Palatiorum consuetudinem sele accedit odatet.

Mover demum quāmmaximè: ad inceodendam molitudinem imperium valer plurimum: rem enim aptè explicat, & quid in ea boni, quid mali sit, declarat.

Theo

Liber I. Institutio III.

21

Themistocles fabellæ de Vulpe Mulcis obstat persuasit Athenieisibus, ne Magistratus mutarent. Cave tamen, ut ita frequens sit usus fabula, ut Oratorem dedecet, vel Auditorem gravitatem, vel materiam, de qua disserit: quare in Concilioibus sacris omnia à fabulis poterum abstinerem.

ARTICVLVS II.

Fabula partes, & artificium.

Cum Fabula utatur ad vitam audienciom reddit, inveniendam, i non illam modo enarrat Orator, in quo delectat ratiōnē, non erudit; sed Admonitionem aliquam narrationi addit, ad quam constitutandam, vel explicandam Fabula spectat. Quæ quidem Admonitio, si Fabula præmitur, Prefabulatio, si vero postponitur, Affabulatio vocatur.

Fabule vero Narratio sit Brevis, Perspicua, Fucunda, atque Probabilis: quæ Probabilitas, sive Verisimilitudo Fabulæ comparatur: si talia cuique verba, mores, vel facta affingimus, qualia profuso ingenio dicentur, surferente ea, qua proponimus. Sic Vulpis est appingenda calliditas, Leoni generositas, Lupo rapacitas, Ago manuactudo &c. Ceteras Narrationis Virtutes additæ sequuntur Capite.

ARTICVLVS III.

Quatuplex sit Fabula.

Triplex est: Rationalis, Moralis, & Mistæ. Rationalis, quæ etiam Parabola dicitur, siagié hominis dictum, vel factum quidpiam. Sit pro exemplo Phæn. Fabula 14. lib. 3.

Puerorum in turba quidam ludentem Atticus

Ælopum nucibus cùm vidiisset, restituit;

Et quasi delirium rixit: quod sensi simul

Diversor potius, quam aeridentus secessit;

Arg

Arcum retensum posuit in media via:
 Deus (inquit) Sapiens, expedi quid fecerim
 Concurrit populus. Ille se corquet diu
 Nec questionis poscam causam intelligit.
 Novissimum succumbit. Tum vicit Sopbus;
 Cito rumpes arcum, semper si tensum habueris.
 At si laxaris; cum voles, erit utilis.
 Sic Iesus animo debet aliquando datur.

Moralis, qua & vocatur *Apologus*, verba rebus af-
 fligit, vocis exspectibus. Moralem Fabulam, habuit Me-
 neius Agrippa ad Romanam Plebem, quam conspi-
 catus excidiō Patrium fabella cum Patribus con-
 ciliavit. Accipe illam ex Livio. Dec. 1. lib. 2.

Tempores quo in nomine, non ut nunc, omnia in unum consen-
 tiebant, sed singulis membris suām cuique consilium, suis ser-
 mo fuerat, indigatas reliquas partes sua cura, suo labore, ac
 ministerio ventri omnia querit, ventrem in medio quietum nihil
 aliud, quam datis voluptatibus suis, consipit. Inde, ne ma-
 gus ad oscibū ferrent, neque os acciperet, atque nec dentes
 conficerentur. Hac ira dum ventrem sane domare vellent, ipsa
 una membra, totumque corpus ad extremam tabem ventisse
 inde apparuisse, ventris quoque hand signe ministerium esse,
 ne magis alia, quam altera eum reddentem in omnes corporis
 partes hanc, quo vivimus, rigemusque, divisum pariter in re-
 nas mature confecto cibo sanguinem. Comparando hinc quam
 intestina corporis sedatio similesset ira plebis in partes, flo-
 risse mentes hominum.

Mista Rationalem simul, & Moralem compos-
 nit, homines, resque alias narrationis expertes inter se col-
 loquentes inducendo. Hujusmodi est, quam habet Horati-
 us Epist. 1. o. Lib. 1.

Cervus Equum pugnā melior communibus herbis
 pellebat; donec minor in certamine longo
 Imploravisse opes hominis frenumque receperit.
 Sed postquam vicit, violens discessit ab ipso;

Non Equitem dorso, noufranum depulit ore,
 Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis
 Libertate caret, Dominum vebet improbus, atque
 Servus aeternū, qui parvo nesciet uti.

CAPUT II.

De Narratione.

ARTICVLVS I.

Quid, & Quotplex sit.

Narratio est Rerum gestarum, aut quasi gestarum ex-
 positio. Additur illud, quasi gestarum, ut fabulosam
 quoque narrationem complectatus Descriptio.

Triplex autem est: Poetica, Historica, & Oratoria.
 Poetica est, qua Poeta res fictas versuum litteris exponit. Hoc
 iusmodi sunt Poēmata, & Dramata omnia. Historica est,
 qua res gestas memoriam digas Historicus enarrat. Orato-
 ria est, qua Oratores sive in rebus forensibus, sive in quavis
 alijs declamatione oruotur. Hoc autem inter Historicam,
 atque Oratoriam narrationem interest, quod Historicus
 rem prelēce, siccē, ac brevibus verbis enarrat, quin teodae
 ad concitandos affectus: Oratoe rem amplificat, si-
 guris exornat, accurate perspedit, ac varios ciet in audi-
 toribus motus animi.

ARTICVLVS II.

Narrationis contextenda Arsa

Premittit quandoque Narrationi quādam veluti ad
 illam præparatio, quæ ad eam exaudiendam excitet
 Auditorum animos. Cic. pro Rosc. Ameri, hæc Narrationi
 premittit. Fortitam queretis, quis iste terror sit, & que tan-
 ta formido, que tot, ac tantos ritos impedit, quoniam pro ea
 sam velint dicere? Quæ res est ista? Bona Parvis &c.

Narratio autem facilis contextetur, siquidem ratio
 han

habentur 1. eius, qui rem gestit, qua nemp̄ fuerit stata, sexu, conditione: 2. rei gestae, bonane sit, an mala; pax, vel præmio digna: 3. locis, in publico, an in privatō; in Sacro, an in profanō: 4. instrumentum, auctor manu, an gladio, an aliorum operat: 5. finis, gestae res sit ad publicum bonum, an ad vindictam, an ad defensionem: 6. modis, ratione, an per iecos, studiole, an negligenter; an via, aut fraude: 7. Temporis, diuinoes, an nocturno; felix, an profecto. Quæ adiuncta complexisit versiculus illi

*Quis, Quid, Vbi, Quibus auxilijs, Cursus,
Quomodo, Quando.*

Atque ea quidem si in re exponna considerentur, Narratio etiam amplissima facile coesribetur: non quod singula in singulis Narrationibus debeat expandi, aut quo ordine illa digessi, sed ea tantum proponantur, quæ ad rem nostram maximè facient.

Valde etiam ad Narrationem coextendam juvat, si eam antea conceperis quam brevissimè; planorans tandem capitulo simplici stylo, sine illa artis, vel amplificatione: cum vero adjectus cuique capitulo adjunctis, facile erit, angustam rem illam amplificare, atque Narrationem copiosius pertractare. Exemplo iesi declaro.

Cesar egregius adolescentis, cum timeretur Antonij reditus, ultra exercitum comparavit suis sumptibus. Hac jejunis ample animo ab adiectis Cic. Philip. 3. Cesar adolescentis, pene potius puer, incredibilis, ac divina quadam mente, atque virtute, tum, cum furor ardoret Antonij, cùmque ejus a Brundusio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec postulauit, nec cogitantibus, nec opinantibus quidem nobis, quia fieri non posse videbatur, fortissimum exercitum in ricto genero veterantorum militum comparavit, patrimoniumque suum effudii: quamquam non sum usus eo verbo, quod faciunt: non enim effudit, sed in salutem Reip⁹ collocavit.

2. In re narranda, eam temporis rationem serva, qua res evenit, aut qua fugitur evenisse: ne in Chroniologia, qua dicitur, quicquam peccet.

3. Partes narrationis inter se ut actas, quedam sunt particulae, quas adhibere commode possis. Ea aliquot: Ad ultimum, Art. Altero Autem, Cum autem, Dum, Ecce, Estimaverò, Ergo, Forte, Hic, Hinc, Haud mora, Nam, Tamen, Tamen, Interred, Intetim, Itaque, Postquam, Postremo, Quis, Responsum, Sed, Vbi, Verò, Vix, Vt, &c. que si aperte ponantur, latius perspicuum reddunt narrationem. Et quid si sponde distibuantur in hoc fragore? Curtiana narrationis. Itaque Rex ad deditiōnem metu posse compellatus, Oxartem misit nationis ejusdem, sed ditionis sue, qui fraderet Duci, ut tradiceret Petram. Interim ad argenteam formidinem, & turrem admolarebantur. Et excoſſa tormentis tela emicabant: Itaque verticem Petre omni alio preſidio damnata petiverunt. At Oxartes, &c.

ARTICVLVS III.

Narrationis Virtutes.

Quartos sunt Narrationis Virtutes: Brevis, Perspicuitas, Probabilitas, & Soavitas. Brevis erit, 1. Si nihil frustra repetet. 2. Si narrandi initium non aliquid sumet, quam par est. 3. Si puerilem, & superfluum circa cumloquitionem effugiet. 4. Nihil dicet, quod ad rem non faciat. 5. Minimales, & inutilia adjuncta negligenter Hostem insequitur, sinistra comprehendens, edens dexter a gladiis, attollens latum perfidit, interficit, quid hoc putidius? An non latis fuisse dicens: Hostem insequitus gladio intermitte? Caveendum tamen, ne nimia brevitatem in illud Horatianum incidas. Brevis esse labore, obscurus si.

Perspicua erit, & clara. 1. Si verba ultata ulterius neglectis obscurioribus. 2. Si rem non interrupit coacte. 3. Si confusa periodos, atque omnia percurvatas, & longisculcas videntur: in quo facile peccare Tyrones, qui volent quanta ita verba à sua fede decurviarunt, ut ad ea ordinanda integræ pagina percutenda sit. Eleganciam se fecisse dixerunt. 4. Si cum longior est narratio, utatur partitione;

tioveri ut Cic. pro Quint. Opendam primum causam non satisserat a Pratore posse, nec bona Quinti possideres; deinde ex dicto te possidere non potuisse: postremo, non possedisse.

Probabilis erit. 1. Si nihil narrari, quod personis non convenientis aut tempori, vel loco. 2. Oratio triple sit, neque prohibitis, & fidei. 3. Si res expedita quoadam habeat simplicitatis, atque candoris imitationem, sine fuso, & ambigibus. 4. Si adiusta loci, temporis, aliaque persequatur: ex quibus maxime probabilitas petitur. 5. Si quod rem immundam probatissimum hominum, cum opus sit, testimonium accersit.

Suavis erit. 1. Si verba usurpet lecta, nuda, atque loquax. 2. Si sylbum accommodet rei v. g. lata jucunda, tristia miserabilitas, atrocia invidiosae, parva pressa, magna prolixè effera. 3. Si varios animi motus interteat, casus inopioatos, atq. festivos. 4. Si quosdam inter se col, loquentes inducat: in quibus loquutionibus haec verba adhibemus; Ait, Inquit, Respondet, &c. quibus, ut notant aliqui, participia elegantes praemittuntur: sic Curius: Obsequitans Alexander, simulq; ad consertos cuneos protendens manus: Certandum, inquit.

ARTICVLVS IV.

Narrationis Ornamenta.

Primum esto, si pro pietatis praesens aliquando usus est; quod Historicis vulgare est, non ratus. Oratoribus. Cic. pro Amer. Inter ea iste Ameriam venit: in predicta hujus invadit: hunc miserum, nullum perditum, qui nondum etiam paterno funeris iusta solvisset, nundum ejeicit domo, atque facit patris. Disisque penitibus precipitem exturbat: ipse amississima pecunia sit dominus.

Alterum esto, si plura conglobentur infinita, superpresso verbo finito. Cic. Verri. 6. Iste (Verres) unumquidque ras in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere. Pratorum Populi Romani jucundum, & gratum illud esse convivium: posteaquam inde discessum est, cogitare iste nihil aliud, nisi

quem.

quemadmodum Regem è Provincia spoliatum, expilatumque dimitteret, supplici capitur.

Tertium esto, si plura participis, aut verba ejusdem temporis conglobentur. Cic. pro Amer. Pater occisi, nefarie domos obessa, ab inimicis bona empta, possessio direptæ, filii vita infesta, sepè ferro, atque insidijs appetita.

Quatum esto, si varijs Figuris exorbetur. Et sane Figuras temere omnes admittit, sed principiè Hypothosim, quæ res nos tam audiri, aut legi, sed & oculis ulupari videntur. Exclamationem, qua vehementior animi motus significatur, & excitatur attentio. Sustentationem, qua auditorum animos suspenlos aliquando tenemus, & incertos, quid simus d'Ami. Communicationem, qua consilium ad alios petimus. Dialogismum, qua plures homines colloquentes inducimus. Sed de Figuris fuitus Instit. 4. Cap. 3.

ARTICVLVS II.

Narrationis Exempla.

Selectissima Historica Narrationis exempli sunt in Livio Certamen inter Horatios, & Coratios; Sabini raptus; Audax Mutii Scævola facinus; Cauecale prælium; Annibal's iter in Italiam per Hispaniam, atque Galliam. In Cesare Pharsalica pugna. In Sallustio Pugna etiam aduersus Catilinam. In Curius triplex Alexandri de Dario victoria; Obsidio Tyri atque Petri; Abdalonymi eventus; Mors Alexandri. Ex his felix Scævola facinus aduersus Poerream Etruscorum Regem, qui Romanum obsidebat. Refert illud Livius lib. 2. his verbis.

C. Mutius, adolescentis nobilis, cui indignum videbatur, Populum Rom. servientem, cum sub Regibus esset, nullo hello, neq; ab hostibus ullis obsecrum esse, liberum eundem Populum ab eisdem Etruscis obsecrari, quorum sepe exercitas faderet: itaque magno, audaciique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, abdito intra vestem ferræ proficiat. Vbi eò venit, in consertissima turba propæ regium tribunal constitit. Ibi cum stipendum forte milibas daretur, & Setiba cum Rege sedens

Sedens pari seré ornatu multa ageret; cumque milites vulgo adirent, timens se sciret, uter persona esset, ne ignorando Regem, semetipse speraret, quis esset, quod temere traxit fortuna. Sartius, scribam pro Rege obtruncat. Videntem inde quā per expidam turbam et aenio mucrone sibi ipso fecerat viam, cūm cencera suā ad clamorem factos comprehensum regi satellites retrauerunt ante tribunal Regis, destinatus, iūnq[ue] q[uo]d inter quācā fortissima mina petrenauit magis, quam mērēns Roma[n]us sum, inquit. Ceterū C[on]fessus Mariam recavat: hostis hostem uocis dēp[er]dō; hec ad p[ro]sternū minus animis est, quam ad eadem fato. Et facere. O[pt]eris fortia romanam ēst. Neque unus in rege hos animos gesit: longus post meoerdo est idem percutiam deus: prīde in hoc dissimiles, si parat, accingens ut in sanguinis horas capite dīg[ra]ves īgo. Cum Rex simal irā incessus, periculosa exentiā ratiū circumdari signes ministrabundus: jubet; p[ro]p[ri]e ex p[re]paratis propere, quas insidiarum sibi minas per amboages jacet: En tibi, inquit, ut sentias: quam rile corpus sit sis, qui v[er]g[ine]am gloriam petras. Dextramque arceno ad sarcifacium Ioulū iussit; quem cūm velut alienato ab sensu torveret animo, proprie attinens miraculo Rex, cūm ab sede sua profiliasset, amoverique ab aliisibus juvenem iussisset: Tu vero abis, inquit, in te magis, quam in me hostilia auras. Fubrem te malle rite esse, s[ecundu]m mea patria ista virtus sacer: nonne jure belli liberum te, iugacum, ipsi violaturumque hinc dimiso. Tunc Muitos, O[pt]eris.

Orationis Narrationis exempla multa habes apud Ciceronem. Ab solū mīlitā omnīō Milō q[uo]dām reputo. Sol & alia ejusdem probatissima, ut Dolus malus, quo Pythios syracusaus Canoio ius posuit Lib. 3. de Officiis. Vita & crimina Oppioici pro Cluvio. Qua ratione Cōjurationem Catilinā detexxit Cat. 3. Sed Verriox potissimum hisce Narrationibus abundant. Voam lege Verri, q[uo]d candelabri, quod Rex Syria Antiochus donum Jovi Capitolino destinaverat, furum factum à Verre, cūm Antiochus cum eo candelabro syracusis esset.

Jam Historicam, Oratoriā, Poēticāque Narrati-

onem h[oc]c differt, quod Historia fermē simplex sit, & contrariaz Oratoria sit oratio, neque ita addicta; Poētica verborum licentia sit liberior. Quid ut exemplo ostendas, ex Famīlii Stradz Proloctionib[us] illud sub-

1. Expugnatā jam Nicosiā, Urbe totius Cypri opulentissima, C[on]tra sexaginta huminū millib[us] frequente, M[ar]shatio Hispanus verū successus serox, Urbis reliquias predabundo militi storicas donat. Desiderati dicantur in ea cōde verius quām pugna super quindecim millia Cypriorum, capti ad vigintimillia. Protoris Insula caput Salaminam, moneris loco, mittitur ad Urbis Presulum. Ex manib[us], aequōmē preda Mustaphio pretiosa quaque servat: ille narigia duo. O[pt]eris ingentem Myoparōnē spolijs onerat. In primis vero egregias formā, pueras tota serē Insula conquistas Myoparonē imponit, traditque omnia quadringentis pratorianis miliebus Sēlimi Imperatori confortanda: sive ut essent argumentum nūctoris, sive ut colemento sibi conciliare ambiguum. Principis animum. Velebatur eo Myoparone inter capitās Cypri puerilla nobilis, qua secum reparans, quid ereris Patriae ac suis, quid sibi in Sēlimi potestate eventarum esset; magnum quid animo agitare capiebat. Et iamē p[ro]p[ri]a ad d[omi]no miliaria progressari, cūm nūcte nitratum pulvrem extrahente ad usum tamētum, intervenit inibi puella cum lumine. Enim retinacula parrandas facinoris oportunitatem, ardente in anima flammis, respelans modō Patriam, modō Celum proprie repente proficit, ac deliberata morte ferocior, ingenti sani austi inter ea receptacula ignem jacit. Emissit illico ferulis flammis, magnoque fratre avulsa à sedibus suis tabulata, aequo in altum excessa, rapuere scutulū eadem r[es] semiusta huminū corpora; permislaque. O[pt]eris conglobata omnia, in aquam decidebat, miserabilē sonito. Ceteri, aut collisi inter se, O[pt]eris consuicati, aut incensi exceptique undis expiratore. Nec se intra Myoparōnē continuit clades. Fragmentis huminū, tabularumque ex alto latē decidētibus, corrīpsit ignis proxima narigia, h[oc]eque unius spatio; quācum est tunc Regnoco-

quisitum prede, hominumque, quatuor exceptis, ex quibus rei series deus cognita, in sculis Insule, Mustapho ipso inspectante, consumptum est. Sic uia captivorum, sive hostium odio, sine amore pudicitiae, presensi certe consilio, eadem opera. O' barbari Ducis ambitionem fregit, T' ses, suosque substraxit ferrugine, atque dedecori.

Narra. O' suopote ingens lexox, O' victoria licentia, concep' aquae potio Ora pulsationis ingensi spes furoris, ac precep, cum ad illatam Christianam rei cladem omnium maximam, ne quid misericordiarum defest ultra, Mustaphi Ducis indulgentia, subiiciuntur ciuium bona milicium prede, atque libertatis. Discipiebatur Urbi, Insula caput, in quem Regni opes, atque arma confluuerant: deliciarum sedes, T' quondam hospitium gratiarum, voluptuaria ac beatae hominum natio, immanni hostium truculentissimorum furore, ac rabie cedebatur: fluebat per foras, ac vias cadaeversibus oppletas intersectorum sanguis: non etati, non generi, parcerbatur: O', quod sine commiseratione dici necuit, are passim ac templo, Calitumque imagines indignis sanè modis polluebantur matrone nobiles, puelleque, ac sacre Deo virginines è gynaecei, ac penetralibus ad omnem barbarorum libidinem sadissime rapiebantur: ciuium fortunae, templorum supplex, captivorum corpora, sacra, profanaque omnia, rapinas, caderiudibria distrahebantur, concalabuntur, violabantur, Mustaphus ad argendum ijs, qui supererant, ciuibus terrorem; circumduci per urbem, superbe iubet, Dandulò Pratoris caput, mox ad Salamine Praefulum deportari. Ipse interea quantum erat tota Urbe, ac Regno gemmarum, aut, argenti que cum celati, cum radis, vestem praterea opere vario, ac signa compluta, deum preciosos quaque captivorum, T' praestans, formam puellarum greges duabus Onerariis ac Myoparo, ni impensis Selimo Imperatori, Byzantium dono gloriose mitte. T' ix soluerant e portu nates spoliis onusata, cum in magna captivorum lamentatione, ac seminarum in primis eiulata respicientium subinde Parriam, ultimumque salutarium; una puellarum repetta, est, qua sorti animo, ac sancte rultu, faci-

nus est aggressa, omnium seculorum memoria predicandum. Hac ut erat integratissima amantisima, id unum timebat scilicet, id unicè Deum rogabat, si per illicitam pudicitia opera fecret, confirmaret sibi eam memorem, quam dederat ad eam diem, auferret a se corrumperetque, si quid erat forme, cuius gratia perverbi amabatur, aut saltem ritam auferret, ac spiritum, quo spoliari potius quam pudore, non cupiebas nido, sed etiam ardenter immixtum flagitabat. Eterò audite preces: nam dum classarius ollas sulphuratis pulveris ex usu procurat, sorte e silic Virgo preterire accessa face, statimque secundis sibi animum semper immixa, è calo flammis: neque enim alio unde crediderit confagasse tam generosum peclus. Videl datu jam sibi mense, ac locum, quo rem meometo transfigeret, jaceret extremam omnium aleam, seque semel ab insanti jugo, ac meterricio dedecores, quod infra nibil ei accidere poterat, vindicaret. Ergo proprii militi sancta nihil tale cogitantes, ab ea loculamenta manu clam strenueque admota (o fortitudinem puellæ inauditam! o manum! o mentem!) medio migris pulveris aerovo subiicit faciem. Enimvero, flamma celeriter concepta, omnia terra simul incendio conflagrante, simul ingenti tonitra dissilente navigo, alijs veluti tormentis muralibus in altam sublatis, alijs aut rapore prefocatis, aut igne combusti, tabulique una sumantibus impliciti, in aquis perquamisismodis extincti sunt. Demum transmisso pariter igne in proximas operarias, gravante incendio per tabulata pice, adie peque ilita, ingentes ille machine laxatis compagibus, ac distractis tuto equore fragmentis considerant. Atque in hunc modum opes tot anorum spatio collecta, ac Cyprus flos nobilitatis, prospectantibus è Nicosiensi litora civibus, stragumq; suorum tanquam in scena lamentoribus, vorare incet undas incendio celerrimi defagratur. Et ea quidem puella nobilis, vita Patria ruinam, ulta tuorum necem, restinxisse ei flamme tot facies libidinis, intercessisti: captivorum servitio, opertusq; ihesum aratissimam, preconinque, Victoria, exemplum, devique defensa, sortis et pudicitia posteris reliquissi.

Narratio Poetica
Postquam res Cypri, sedemque evertere Regni
Odrysia potuere acies, ecciditque superba
Nicosia, et que omnis mares Cythereia tellus;
Mustaphus bello viator truculentius ardet,
Accalitique animos, civesque, Urbemque remittit
Milites orbis, ut pradam poscentibus addit.
Incedunt Urbes, et quidquid modo cœca nocendi
Praterit rabies, subitaque insania cadit,
Hoc inibias preda reperire furiosa cupidio.
Et strages, non pugna fuit. Pars altera ferro,
Altera pars jugulis agit, implacabilis ipse
Signa moveat Dux, et luctuque anteora suorum
Prætoris capa ostentat, simul agmina circum
Ut vagus, atque amque replet terroribus urbem;
Non ita sanguineum quassat Bellona Bogellum
Egidis objecta, si quando in prælia Mavors
Bistonas invictis, cogisque assurgere valles
Ossibus albens, et cantes sanguineos campos.
At spolijs, quæcumque (Duce namq[ue] illa) remordet,
Cura magis) tota rapere è divite Cypri,
Tres overant laras pretiosa merce carnae,
Vestes argento intextas, defossa talenta
Infecti, fatigique auti, signa aspera gemmis,
Crotulasque auro solidos, capti viaque Regni
Agmina nobilium, pueros atque ote puerillas
Iugeauo, mulio vigilius datur milie pradam
Navibus imponunt, ipse bac monumenta triumphi
Threicio mittit Mustaphus dona Tyranno.
Iamque relinquebant portum, ventoque secundo,
Varysias vexilla dabant errantia lunas;
Aer fugient parpes, retroque remururant undas
Ierat a solo, buteoque albescunt aquora sulco.
Littore flani longo matres, et raptæ per undas

Pignora cara vident: nec quid solventibus optene
Inveniunt: quid enim prodest, per carula cursum
Poscere felicem, ventosque orare ferentes?
Scilicet ut faciles contingere mœnia Thracum
Detur, et immitti longum servire Tyranno.
Nafragium, Cautesque truces, finemque malorum
Orarent potius; refugit tamen ista petentum
Mollis amor, teneraque micans in pectori sensus:
Suspensis igitur votis, sine fine querelas,
Quod saperest, fundunt, et quatuor littora cōplent:
Nec minus ingenti sulcata per aquora luctu
Responsant naves, et feminis ululatu
Cuncta sonant, reperuntque incerta littora voces
Illæ, quæ geminas inter sublimior alto
Inhabebat puppis, velisque capacibus omnem
Hauribat Boream, et magna se mole firebat;
Fortè vehebatur plianti corpore Virgo
Cypria: plorantes bee inter sola puerillas
Sicca genas, alto facinus sub corde premebat.
Nec tacuit: portu nam vix egessa, dolentes
Affari, et dictis lenire ita cœpit amicis:
Quid juvat, ò socia, crineque, et pectora palmis
Dilacerare modis non proficientibus? aut me
Credula spes fallit, grande aut aliquid canit intus.
Insidens animo Nomen. Seqnar ominantea.
Quidquid id est, certe magnum est, quod rendere
dudum
Mens agitat nibi, nec segni contenta querela est
Talia conanti similib; similisque furenti
Cypria, sed miseri non exaudiens, canebat.
Est locus extremis subducta in parte earinis,
Quo grandes ex aere globos, et pulveris ollas

Sulphurei, plumbique moras tabulata coercente,
Hic miles dum nitra manu liventia tractat.
Affat & Virgo, subitoque in pictore stamma
Exarsere nova, secumque En, inquit, apertus.
Libertati aditus, faciam quod Numine dextro
Jam dudum meditor; misero via nulla pudoris
Jam superest, rurpes nisi stamna absumere flamas;
Et nivibus sferare messis incendia. Quantum
Heus peragam stragis, strages super ipsa futura!
Sed pergam; sic igne juvat succendere pectus.
At vos o flamma, vicina pabula mortis,
Accipite hanc animam, meque his arcete periclis,
Et sceleris puram, donec licet, addite Calo.
Interea extinxisse nefas laudabor, & hosti
Pradam avertisse, & cineres satiisse meorum.
Sic memorat, fatoque instantे ferocior odit
Jam lucem, dextraque facem, quam forē gerebat,
Sustulit accensam, Divisque in vota vocatis.
Restitit ancipiū similis, dein concita rursum
Quid cessas, anime, incipiat, quando IPSA vob
eat res?
Ab percat tecum, mibi si quid amabile forma est:
Atque Helenā saltem castā flagret aquore Cyprus.
Nec plura bis, faculae a facem fecerit. illicet arsit
Exemplo fulgit, tonitruque exterrita pinus.
Evomuit stammarum undas, & fragmina calo
Sustulit avulsa disiecta mole carina.
Nec tantum, rupes quoties fornacibus Aethna
Horrendum sonat, accensas liquefacta per auras
Saxa volant, piceusque ambusta nimbus arena
Peltitur, atque smo dilucidatur insula fundo:
Horrisco quantum tabulata excusa fragore
Aere dissilunt, truncisque cadavera membris,

seminicesque artus, & grandes orbe molares,
Flagrantesque trabes nube obvolvuntur eadem,
Et calo confusa gemunt, magno inde sonore
Principiant, pelagus stridenti extinguit in unda
Nec verò stetit hic strages, sed tempore eodem
Africus incumbens pelago, tadasque volantes,
Precipitesque globos & saxa reciproca longè
Detulit, & socias subeuntes pone carinas
Involvit stamnis: illa piceo unguine pingues
Accipiunt inimicum ignem, similique fassifune
Clade amba. Furis immisis Vulcanus habenit.
Transtra per, & liquidis manantia robora ceris,
Avulsaque trabes disternat a quore toto,
Tristes celli quis. Fluitat captiva supellex,
Scuta virū m, galeaque, & Cypris agaza per undas
Signaque rapta Ducum, transfixaque pectora remis,
Et singultantes excis sumantibus artus.
Quin etiam ex aliis passim super aurore pisces
Ex illo visi, tabulaque in gorgite vasto
Innantes, & adhuc incendia soli ferentes.
Multa quoque ad terras semiuersis corpora formis
Venerunt, astus ejectamenta furentis,
Impleruntque sinus deserto in littore matrum:
Quæ dubios artus, incertaque membra legentes
Sed caras tamen exuvias, vos terque, quaterque
Invidere, quibus cum libertate cadente
Contigit oppetrere, & patria superesse negatum esse.
Tu verò ante alias fortunatissima Virgo,
Quæ dudum ingratissima latuisti ignota sub undis.
Tempore jam ex isto, si quid mea carmina possunt
Emerges me vate, tuumque in sacula nomen
CYPRI. A defensi dabit argumenta pudoris,
Et priscas inter numeraberis Heroinas.

Poéticas Narrationes frequenter habes apud omnes Poetas (his enim Poëta maximè delectantur) sed præfertim apud Virgilium: ut Georg. Lib. 4. Vers. 125. de Sene Coricio: Æn. Lib. 2. Vers. 506. de Priami morte, & Vers. 299. de Laocoonte à serpentiis interempto: Lib. 3. Vers. 388. de Polyphemo.

CAPUT III.

De Descriptione.

Descriptionem inter, ac Narrationem videtur interessere, quod hæc res quam gesta sion, exponit commemo-rando; illa, quem admodum gesta res sit, aut quæ ipsa sit, quæ proprijs colorib[us] exprimit, aique ob oculos ponit. Aique ea quidem, quæ de Narratione præcepimus, in Descriptione etiam facienda oportet considerari; si tantum, quot Descriptio fieri modis possit, accedat.

Fit itaque 1. per Causas, cum, quæ ex materia facta res est, quæ describitur, quæque est forma, aut figuræ, à quo erunt Autores, quem in finem, exponitur. Quas caulis, vel omnes, vel quasdam exponendo, luculentè describi res quæpiam potest. En ex Massao Scopli descriptionem: Nove subtilitatis sunt C[on] operis admirandi baliste, oblongum in tubum, C[on] equaliter teretem, ex are fusili figurae: quæ non sunibus, aut nervis intenta singula missunt spicula, sed, inexco-gitatâ prisca ratione, ad applicitos tenui ab tergo foramine igni-culos, multipli cum incremento rapiendos, certò primum nitra-ti, ac sulphurei pulveris modulo temperata, insertos ore patente ferreos ex arte globos, catenásque, C[on] alia obturamenta, ful-minum instar flammis eluctantibus, boerendo cum fratre contorquent.

2. Per Effecta. Cic. Tuse. Quest. 1. 5. Philosophiam ab Effectis describit: O rite! Philosophia dux! o virtutum in-dagatrix! expoltrix vitorum! quid non modo nos, sed om-nino vita hominum sine te esse potuisset! Tu urbes peperisti: tu dissipates homines in societatem rite conlocasti: tu eos inter se

primo

primo domiciliis, deinde conjugis; tum litterarum, C[on] vocum communione junxisti: tu inventrix legum, tu magistra morum, C[on] discipline fasti C[on].

3. Per locis rei naturam explicantia. Cic. pro Domo sua. Quid Sergius? Armiger Catilina, stipator sui corporis, signos editionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, fori depopulator, persecutor, lapidator, obsessor Curiae.

4. Per Similitudinem: lepidè Cicero Accusatorum ingenium à Similitudine describit pro Amerino. Facile pati-mur esse quamplurimos Accusatores, quod innoeius, si accusa-tus sit, absolvit; nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Anseribus cibaria publicè locantur, C[on] canes aluntur in Capitolio, ut significant, si fures venerint. At fures internoscere non possunt; significant tamens, si qui nolu in Capitolum venerint: C[on] quia id est suspiciosum, tametsi bestie sunt, tamen in eam partem potius peccant; que est cau-tio. Quod si luce quoque canes latrent, cum Deos salutatum aliqui venent; opinor ijs crura suffringantur, quid acres sunt etiam cum suspicio nulla sit. Simillima est Accusatorum ratio. Alij vestrum Anseres sunt, qui tantummodo clamant, noce-cere non possunt: aliij Canes, qui latrare, C[on] mordere pos-sunt, C[on].

5. Per ea, quæ tuoc sunt, cum res est, quam descri-ptom volumus. Cic. pro Lege Agraria sic militem Reip. statum describit. Ego quallem accepimus Remp. Quirites intel-ligo, plenam sollicitudinis, plenam timoris; in qua nihil erat malis, nihil adversi, quod non boni metuerent, impræbi expecta-rent. Omnia turbulenta consilia contra hunc Reip. statum, C[on] contra vestrum otium partim inita, partim nobis Consulibus de-signatis inita esse dicebantur. Sublata erat de foro fides, non idcirco aliquo nove calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione iudiciorum: nove dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna queri parabantur.

6. Ex habitu, cultuque corporis, aut ex vultu, vel gesta. Virtusque præstat Cic. pro Sextio, Pisonem describi-beat: Alter, o Di! boni! quam teter incedebat! quam tru-

et

culentur, quim terribili aspectu! unum aliquem te ex barbaris illis exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen. Res. dixeris intueris. Vestitus asper, nostrā hac purpura plebejā ac pene fuscā: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis formanda causā, Duumviratum geret, seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pugnus. Res. videbatur: tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contratio, ut in illo supercilio Respub. tanquam Atlante Calum niti videretur.

7. Per Enumerationem partium, quod usitissimum est. Cic. in Verrem. Or. 6. Syracusas sic describit: Urbem Syracusas maximam esse grecarum Vrbium, pulcherrimamq; omnium sepi auditis: nam C^t sita est cū munitione, tum ex omni aditu, vel terra, vel mari præclaro ad adspicendum; C^t portus habet propria in edificatione, aspectuque Vrbis inclusus: qui cum diversos inter se aditus habeant, in exitu conjunguntur: eorum conjunctione pars oppidi, que appellatur, Insula, mari disuneta, angusto porto rursum adjungitur. Ea tanta est Vrbis, ut ex quatuor Vrbib; maximis consta: edicatur: quarum una est ea, quam dixi, Insula, que duobus portibus cincta, in utriusque portus ostium, aditum proiecta est. In ei Domus est, qua Regis Hieronis fuit. In ea sunt qdes sacrae complures; sed due, que ceteris longe antecellunt, Diana una, C^t altera Miuvre. In hac Insula extrema est foris, que dulcis, cui nomen Arethusa, incredibili magnitudine, plenissimus piscium, qui fluitu totus operiretur, nisi munitione, a mole lapidum a mari disunitus ejet. Altera autem est Vrbis, &c.

8. A mortibus si homo describendus est. Ut Cic. pro Ce- lio Catilinam describit: Illa vero in illo homine mirabilia fuerant comprehendere multos amicitias, tueri obsequio, cum omnibus communicare, quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam. si opus ejet, C^t audacia, versare suam naturam, C^t regere tempus, atque hinc, C^t illuc torque, C^t flectere: cum tristis

bat

bus severis, cum remissis iucundis, cum senibus graviter, cum sa- crorosis audacter, vivere.

9. Per munera, & officia rei. Cic. in Pisonem Consula- rum ita describit: Animo Consulem esse oportere, consi- lio, fide, gravitate, vigilancia, toto denique munere Consula- tis. Ego Consulem esse putem, qui Senatum in Repe esse non pu- ravit? Et sine eo consilio Consulem numerem, sine quo Rome ne Reges quidem esse potuerunt? . . . qui latrones igitur, si qui- dem vos Consules? qui predones? qui hostes? qui proditores no- minabuntur? Magnum uomen est, magna dignitas, magna maiestas Consulis, non capiunt angustia pectoris tuis, non recor- pit levitas ista: &c.

10. Per proprietates, sequae accidentia rei. Pisonem, & Clodium describit Cic. pro Sextio: Quid dicam Consules? Hoccine ut ego appellem nomine (Tribuni plebis) eversores: hujus Imperii, proditores vestre dignitatis, hostes honorum om- nium: qui ad delendum Senatum, effigendum equestrem ordi- nem, extingenda omnia iusta, atque instituta Majorum, se illis fascibus, ceterisque insignibus summi honoris, atque Im- perij ornatos esse arbitrabantur?

CAPUT IV.

De Chria.

ARTICVLVS I.

Quid sit, C^t quotuplex Chria.

Chria est Copiosior facti, vel dicti alius uero laude dignus commemorationis. Triplices ea est: Verbalis, Activa, Mistar.

Verbalis sententiam explicit sapienter ab aliquo pro- latam: qualis est illa Cicerois: Improbō bene esse non potest. aut Terentij Crescit in adversis virtus.

Activa iudicare aliquod facilius exponit: ut illud Alopis, qui iustas convivium apparate rebus optimis iau- stracion, otil, oī linguis invicit: & iterum possitvis rebus iustas coöivium iastruere, linguis iterum atutis.

Quo

Quo factio id docuit, nihil longius melius esse, si bona, nihil peius, si mala sit.

Mista Activam simul, & Verbalem complebitur, sicut quodpiam cum sermone conjugatio expotendo, ut Plato iudicet studiosissimes cum Diogenem Philosophorum sordidissimum ad convivium vocasset, hic Iuventis pedibus tapetem calcans, quo cubiculi pavimentum sternebatur, Calco, inquit, Platonis fastum: cui Plato: Calcas sed alio fastu. Quo responso Diogenis superbiam reprobavit, quippe qui ex ipso laudis contemptu laudem captaret.

ARTICVLVS II.

Chriæ Parges.

Chriæ, quæcumque ea sit, octo sunt partes: Laudatio, Paraphrasis, Causa, Contrarium, Simile, Examplum, Testimonium Veterum, & Epilogus.

Laudatio pro exordio est. In ea laudes continentur Auctoris facti illius, vel sententia, quam exponimus, ut hac ratione dictio ipsi, vel facto pictum, & reperatio quedam accedit. Laus autem ista 1. ne longior, ne scita, ne meritis sit superior; avertere, eum auditorum animos, qui illudi se fabellis existimabunt. 2. Scortentia congruat, vel facto, quod commemorare instituimus: ne, si ad mores illud pertinet, ab arte bellicâ Auctor, vel misericordia, vel à corporis viribus commendetur.

Laudationis hujus contexenda multa sunt capitula: poterit enim Auctor laudari 1. Per incila quadam, quæ laudem ejus contineant, ut si de Cicerrone diceret: Cicero, splendissimus ille Curia Soli, fons Rex, Oratorum Princeps, pene potius alumnus, ac Pares eloquentie: ille animorum triumphator &c. 2. à præclarè factis; 3. à Virtutibus, quibus ornabatur; 4. à certo quodam virtutis genere, ad aliquam, per quam Auctor alijs in eo laudis genericus adseveratur. Ac de laudandi quidem arte Inst. 4. sermo nobis erit copiosior.

Liber I. Institutione III.

Paraphrasis (ut Graeca ipsa vox indicat) Factum, aut Sententiam uberioris explicat, atq; interpretatur. Quodsi Factum expendat, ut amplificare id fiat, ne illud jejuna, adstricisque clausula comprehendat, sed ex adjunctis, (quod de Narratione docuimus) inspiciat, admiscatur, exoneret: qua etiam arte Amplificationem Rerum Inst. 4. edocerebimus. Dictum autem, præter quæ de Verborum amplificatione eadem 4. Inst. dicam, dilatari optimè potest singulas ejus voces explicando: e.g. in Dicto illo, Audaces fortuna jarat, qui sunt. Audaces explica, qui petulantis, quantuvis gravis illa sint, fortis animo, alacriq; committuntur: qui, incurvantur licet in magna, aliquam difficultatem, quod constituerit, tamen aggrediuntur: quos nullus labor terret, nulli casus retardant, nullus timor dejicit, sed spes potius quadam semper erigit, & cupiditas præclaræ laudis impellit. Tum Fortuna quæ sit, Dea illa, via via temper, & conmutabilis, quæque nullo unquam consilio, regitur, sed quasi saxo instans globoso, atq; volubilis, in quam vult partem, scese deflecit. Postremò qui adjaret, quod scilicet inter discrimina, inter arma vetur, ac protegit, expis faciet, obvices amovet, quæque inita sunt confilia, ad exitum usque operatum perducit;

Causa rationem assert dicti ejus, aut facti, quod per tractamus: sit v. g. Chriæ ruz Sententia illa Seccæ, Etiam sine Magistro ritua addiscuntur: Causa ejus in promptu est natura hominum pravitas, quæ sit, ut nullo licet auctore, se præceptore, præsenti, taurum dulcedine adlecti in virtutis ultrò dilabatur.

Contrarium petit, ex contrario ejus; quod dicit, Sententiam confirmari. Stultorum infinitus est numerus, inquit Salomon; & contrario dices sapientum numerum oppido esse exiguum, propide ut in quovis hominum cœtu vere sapientem aliquem difficultè inventias.

Simile aptram aliquam exponit similitudinem, quæ res proposita exponeret, atque illustraret: v. g. Sententiam Platonis, Beatum terrarum orbem futurum, si Reges sapienter ce- pisa

42 Rhetoriarum Institutionum

pissim. illustrabis, si dices: Quemadmodum navis, quæ scientissimo gubernatore utitur, optimè cursum coficit; salvaque in portu collatur: ita quæ à virtu sapientissimo Relp. administratur, tum pacis, tum belli tempore tranquillitate floreat, ac vigeat, occesse est.

Exemplum, aliquid adducendum est, quo ea, quam pertractamus, res comprehendetur. Dixerat Famianus Strada, Principes nostraquam soli peccant: adducere in exemplum potes, quod, Nero ut erat temulentissimus Imperator, Roma sola id temporis in popinas abiisse videbatur.

Testimonium ea pars est, in qua Scriptoris veteris auctoritate res nostra confirmatur. Ita in sententiam istam, Peccant obediunt omnia, ultrapabis præclarum illam Virgili exclamationem,

..... Quid non mortalia pectora cogis,

Auri sacra fames!

Epilogus brevi quadam, atque apta verborum conclusione, quæ per Christum reliquam dicta fagiū sunt, modicū one, quādā adjecta, comprehendit.

ARTICVLVS III.

Transitionum formula.

A Lau. Transitiones ex sunt, quibus singulis forte se Christus capita connectuntur: nihil ipsi tyrobi difficultas: datione quæ ut facilitati consulam, aliquas subdo. ad Pa. Ita est profecto... Atque id quidem quād sit veritas, raphra attendit. Nam... Quid hoc aliud est, nisi quod. sim. Placuit ita se res habet... Nimirum,

A pa. Quid si rei hujus causam à me quæras, eam 'esse dicam &c... Rogas, unde hac tanta facilis oritur virtus raphra. addiscendi? non aliam ego causam dedero, nisi &c... si ad ea. Neque vero mirum est, tam facile addisci virtus; nam usam. &c.... Arque mihi rei hujus causam investigantis, eas

A Ca. videntur esse portissimum, quid, &c. usia ad Facile itaque est in pravos mores dilabiri: at contra. quād difficile est bonos iudicare?... At o' miserrimam virtutem.

ho;

Liber I. Institutio III.

43

homīsum condicōnem! quid facilius virtus addiscimus? quid contrā virtute difficultus?... Atque utinam aquē saltē ad virtutem, atque ad virtutem proponderemus! verū virtuti, atque virtus nihil potest esse communis. Vix summo risu ad virtutem pervenimus. Nihil contrā homini difficultus, nihil magis ab homine se-junctum est, quam virtus.

Quemadmodum enim saxum pondere suo rapto. A Conduollo etiam impelleto, ad ima ruīt; ita etiā ad virtutē, nullo docente, propriamus... Eoimverò quod io Fluminibus tratio experitum, ut, nisi contineantur aggere, sua sponte dilabantur; hoc etiam &c.... Vide quanto nītu, quanta convectione opus est, ut saxum ex alto decidens medio cursu sistamus: pari, mihi credite, diligētia, ne prolabamur in virtutē, contendendum est.... Si ex veritate, magis, quam ex opinione velutius rem estimare, ecque alia est natura hominum ad virtutē proclivitas, nisi quam habent ad centrum saxa, ad mare flumina, ignis ad cœlum?

Testes hoc loco appellare possem primos Parentes A Si: hominum, qui cūm non haberent à quibus ediscerent vi. mītis ad tias, à resto ramen virtutis tramite aberrarunt turpissimi. Exem- mē.... Experti sunt maximo suo malo, quod dicimus, plurimi primi Parentes hominum.... Verum neque hic examplis iudicemus ad rem hanc. Sole clariorē confirmādam, dum primus hominum nobis exemplum est.... Neque id unquam novum ulli videri debet: nonne id omnium hominum Patens expertus est?

Neq̄ verò aliud significare voluit Salomon, cūm dice. Ab Es- rei: &c.... In eadem erat sententia sapientissimus ho- xempli- mītum Salomon, &c.... Audite jam quid in eandem ad Testi- sententiam Salomon dixerit &c.... Sed quid plura dis- monium puto? en quād præclarè Salomon eandem hanc senten- tiā suo testimonio confirmavit, &c.

Quæ cūm ita sint, quis jam asserat, extra periculum A Te- este quāquam, ne in virtutē prolabatur? &c.... Jam sim. ad

verō Epilogus